

3. Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

4. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навчальний посібник / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. М. Максимів; М-во внутрішніх справ України, Нац. акад. внутрішніх справ. Київ: [б. в.], 2016. 276 с.

7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 19.03.2018 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Приолов Іван Іванович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Телійчук Віталій Григорович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності ДДУВС, кандидат юридичних наук, доцент

ОПЕРАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕВІРКИ ВЕРСІЙ ЩОДО ВБИВСТВА БЕЗВІСТІ ЗНИКЛОЇ ОСОБИ

У практиці розшукової діяльності оперативно-слідчих підрозділів поліції особливої уваги та науково-практичного аналізу потребують криміналістичні ситуації доцільності перевірки робочих версій щодо ймовірності насильницької смерті стосовно безвісно зниклої особи. Зазначені обставини такого розвитку кримінального інциденту трапляються в практичній діяльності ймовірно кожного із детективів, які мають досвід оперативної діяльності понад 3 роки. При цьому хід розвитку кримінальної події здатен розвиватися по своєрідному злочинному сюжету. Однак є і ряд типових оперативно-розшукових та слідчих дій, організаційно практичних заходів для успішного їх вирішення. Бо який же ще може бути переконливіший

показник ефективності діяльності оперативника, окрім своєчасного встановлення об'єктивних обставин та причин зникнення потерпілого. Маємо завжди оперативно-слідчу ситуацію з мінімальною сукупністю фактичних даних стосовно зниклого. А тому розслідування вбивств при відсутності трупа потерпілого створює певні труднощі у розкритті злочинів проти особи. Якщо при розслідуванні вбивств центральним об'єктом вивчення є труп та оточуюча його речова обстановка, то у справах про вбивства, де труп потерпілого відсутній, у розпорядженні слідчого іноді є лише одна заява про передбачуване вбивство.

Встановленню особи, що вчинила вбивство сприяє проведення огляду житла чи останнього місця перебування потерпілого. Насамперед, оглядаються документи і одяг потерпілого, які залишилися після його вибуття. При цьому акцент робиться на пошуку складових частин одягу в якому зник потерпілий. Тактичні рішення, що приймаються слідчим спрямовані на пошук слідів вчинення і приховування вбивства у приміщенні, можливих місць приховування трупа на територіях присадибної і дачної ділянок, у гаражі, у підвалі, у надвірних будівлях та ін. У процесі огляду звертається увага на виявлення слідів крові й інших слідів біологічного походження, що утворюються на місці вчинення або приховування вбивства. Сліди крові можуть знаходитися на нижніх частинах меблів, під матеріалом оббивки стільців, крісел, канап, на стінах, за шафами, сервантами, ковдрами, у щілинах між мостинами, між плінтусом і підлогою. Особлива увага приділяється місцям, де переклеєні шпалери, перефарбована підлога, забілені стіни і стеля, очищені ковдри. Також ретельно оглядаються: випрані гардини, фільтри-відстійники раковин і ванн, верхні частини унітазу, одяг і взуття, що знаходяться у місці огляду й належать як потерпілому, так і іншим особам, які мешкають разом із ним. Крім того, огляду піддаються предмети, що є в місці огляду, та що можуть бути знаряддям убивства, а саме: ножі, сокири, молотки, стамески, фомки та ін. Орієнтиром пошуку слідів вбивства служать: свіжий ремонт приміщення; переміщення меблів; заміна килимових доріжок і штор; будівельні і земляні роботи на присадибній ділянці і в гаражі та ін. За результатами огляду, слідчий може зробити висновки про місце скоєння вбивства і про особу, яка його вчинила. Прийняття тактичних рішень з пошуку слідів вбивства і місця приховування трупа потерпілого сприяє моделюванню обстановки обшуку, з урахуванням слідів виявлених при проведенні огляду місця події.

Нині оперативно-слідчі підрозділи успішно використовують матеріали відеоспостережень місць можливої появи і діяльності зниклої особи. А тому важливо своєчасно зібрати таку інформацію з усіх можливих об'єктів фіксації. При розслідуванні вбивств «без трупа» доказова інформація може бути отримана при вивченні мобільного телефону потерпілої особи (при його наявності) та

телефонів осіб, що можуть бути причетними до її зникнення. Прийняття тактичних рішень щодо дослідження мобільних телефонів зазначених осіб та їх геолокації дозволить встановити осіб, які контактували з потерпілим, а також час і маршрут його пересування. Спрямованість тактичних рішень при розслідуванні вбивств «без трупа» знаходить своє відображення у завданнях, що стоять перед слідчим. Завданнями слідчого на початковому етапі розслідування вбивств «без трупа» є встановлення: а) обставин зникнення особи; б) психологічного портрета потерпілого; в) зв'язків потерпілого; г) наявності у потерпілого захворювань; д) наявності конфліктних відносин; е) зацікавленості окремих осіб у смерті потерпілого; ж) негативних обставин в діях родичів та інших осіб; з) негативних обставин-слідів; і) слідів вбивства; к) підозрюваного у вбивстві потерпілого; л) трупа потерпілого; м) здійснення ідентифікації трупа потерпілого. Окремим завданням є встановлення місцезнаходження зниклої особи при перевірці версій «потерпілий живий» і «потерпілий помер у результаті некримінальної події».

Оперативним шляхом необхідно перевірити місця можливого перебування особи – місце роботи, місця проживання родичів і знайомих, лікарняні заклади, морги, місця затримання органами поліції та ін. Встановлюються зв'язки, взаємини з іншими особами, проводяться пошуки трупа на місцевості, пошукові заходи щодо збору даних про особу і поведінку запідозрених осіб.

При допитах як свідків осіб, які добре знали зниклого, уточнюються його прикмети і ознаки речей, що знаходилися при ньому, встановлюються події, що передували зникненню, з'ясовуються відносини зниклого з іншими особами, місця можливого перебування й причини зникнення. За необхідності допитуваним можуть бути задані питання про заходи, які були вжиті ними для пошуку зниклого, про поведінку запідозрених осіб до й після зникнення, про дії, що вказують на поінформованість допитуваних про те, що потерпілого немає в живих. В окремих випадках досить успішним для з'ясування обставин зникнення особи може виявитися поліграфне опитування близьких людей з його оточення та зв'язків. Досить суттєву інформацію можна отримати за результатами негласних пошукових заходів стосовно вказаної категорії осіб та вивчення змін в їх поведінці після зникнення розшукуваного. До пошуку безвісно зниклої особи доцільно активно залучати населення, можливості операторів мобільного зв'язку, засобів комунікації.

Припущення про причетність до зникнення (вбивства) потерпілого його близьких і родичів може бути слідчою версією при наявності для цього відповідних підстав. На це можуть вказувати: а) обставини зникнення потерпілого; б) ворожі або неприязні відношення в нього в родині з кимось із близьких; в) нелогічна

поведінка, дії або висловлення родичів після зникнення потерпілого; г) пряма вказівка заявника або інших осіб на те, що злочин вчинений кимось із родичів або близьких до потерпілого осіб; д) явно видимий корисливий мотив злочину й ін. При встановленні і підтвердженні зазначених обставин сукупністю пошукових заходів та слідчих дій, результати їх аналізуються та своєчасно використовуються в рамках кримінального провадження.

За твердженням більшості співробітників карного розшуку, які брали участь у встановленні запідозрених осіб по вбивствах при відсутності трупа, розшук та розслідування таких злочинів провадяться за традиційним напрямом від потерпілого до зловмисника. У зв'язку з тим, що така діяльність здійснюється в умовах відсутності трупа особи, то у працівників, які проводять розслідування, на початковому етапі відсутня інформація щодо способу вчинення та приховання злочину. Частіше про спосіб скоєння вбивства можна зробити висновок за слідами або знаряддями, знайденими на місці огляду, обшуку, але найчастіше на початковому етапі розслідування має місце лише припущення щодо способу вчинення вбивства при відсутності трупа, що ґрунтується на чинниках, які його детермінують. Зловмисник, який вчиняє вбивство з наступним прихованням трупа, ситуативно обирає такий спосіб його вчинення, що дозволить йому заподіяти смерть потерпілому «непомітно» для сторонніх. Дефіцит інформації на етапі проведення невідкладних слідчих дій і розшукових заходів зумовлює особливе значення розумової діяльності слідчого, пов'язаної з аналізом наявної інформації та висуванням версій, як правило, типових (щодо місця вбивства, способу приховання, мотиву вбивства, особи, яка його вчинила).

Важлива інформація для висування версій щодо особи, яка вчинила злочин, міститься не лише в матеріальних слідах, виявлених при проведенні оглядів та обшуків, а й в «доказових фактах поведінки» запідозреної особи: а) поширення такою особою неправдивих відомостей про причини вибуття зниклого з місця його останнього перебування; б) схилення фігурантом свідків до дачі неправдивих показань про знаходження його (винного) в певний час разом з ними; в) обман свідків фігурантом відносно часу перебування його (винного) разом з ними (обґрунтування чи підготовка алібі); г) порушення зловмисником звичайного укладу свого життя; ґ) поінформованість особи про вбивство зниклого (винна поінформованість). На особу, яка вчинила вбивство, можуть вказувати: наявність неприємних стосунків потерпілого з певною особою, явний мотив вбивства, схильність потерпілого до віктимної поведінки, спосіб приховання вбивства.

Наближеність зв'язків убивці до потерпілого ускладнює розкриття правопорушення і вимагає від слідчого ретельного аналізу ситуації його зникнення та пояснень родичів і близьких зниклої особи. Відсутність інформації щодо вбивства потерпілого та місцезнаходження його трупа не

дає можливості однозначно стверджувати, що має місце кримінальна подія. Це вимагає здійснювати розслідування, одночасно перевіряючи кілька версій, таких як: «особа потерпілого вбита», «особа потерпілого жива», «особа потерпілого нежива внаслідок некримінальної події». Для перевірки першої версії слідчий встановлює коло осіб, які можуть дати показання, щодо: особливостей життя зниклого, його поведінки, кола друзів, ворогів, боржників, щодо обставин зникнення та ін. Важливого значення набуває допит «заявника», який може мати стосунок до зникнення потерпілого та до його вбивства. У допиті акцентується увага на виявленні суперечностей у показаннях особи та причетності її до зникнення потерпілого. Деталізація інформації щодо потерпілого, його відносин із заявником та іншими особами дають змогу висунути окремі версії щодо особи вбивці та визначити напрями розслідування. У процесі перевірки версії про причетність до вбивства когось із близьких потерпілому осіб можуть бути визначені способи вчинення вбивства і приховування трупа та імовірні місця, де він може знаходитися. Зібрана по крихтах доказова інформація і використана у вигляді тактичних прийомів при допиті підозрюваного, чинить психологічний вплив на нього, сприяючи наданню останнім правдивих показань. Тактичні рішення у такій ситуації є основою розкриття зазначених злочинів, так як рішення про час використання наявної інформації є важливим тактичним моментом, який іноді може бути єдино можливим варіантом розкриття вбивства і знаходження трупа потерпілого. Своєчасність прийняття тактичних рішень, спрямованих на реалізацію наявної інформації, є запорукою розкриття вбивств «без трупа».

Для розслідування вбивств «без трупа» характерно наявність уривчастої, непрямой інформації щодо події злочину і злочинця. Прийняття тактичних рішень у такій ситуації сприяє встановленню окремих обставин, фактів, які при їх зіставленні та аналізі дозволяють припустити і пояснити механізм скоєння вбивства і місцезнаходження трупа потерпілого. Фактор близькості вбивці до потерпілого та відсутність інформації щодо смерті останнього не дозволяють ставити прямі запитання родичам і близьким потерпілому особам відносно його вбивства. За їхньою версією, він пропав безвісти за певними обставинами, що не свідчать про скоєння злочину. Тактичні рішення у такій ситуації можуть сприяти отриманню детальної інформації щодо життя потерпілого, оточуючих його особах і обставинах зникнення.

Тактичні прийоми емоційного впливу дозволяють використовувати переконання допитуваного в неправильності зайнятій ним позиції, звернення до його моральних якостей: почуття совісті, честі, шляхетності, порядності. Тактичні рішення щодо застосування зазначених тактичних прийомів засновані на використанні психологічного контакту, встановленого з допитуваним особою. Довірчі відносини, продуковані бажанням слідчого допомогти

встановити місцезнаходження зниклої особи, сприяють отриманню необхідної інформації від допитуваного. Якщо зазначені прийоми не змогли переконати допитуваного дати повну і правдиву інформацію щодо зникнення особи, слідчий приймає рішення про використання тактичних прийомів логічного впливу.

Позитивний ефект може бути досягнутий, якщо між пред'явленням наявної інформації слідчий буде приймати тактичні рішення про постановку уточнюючих та контрольних запитань. Крім цього, пред'явлення наявної доказової інформації повинно мати поділ за часом, що дозволить допитуваному осмислити свою позицію та згодом її змінити. Поступове пред'явлення доказової інформації, із постановкою уточнюючих і контрольних запитань буде сприяти послабленню позиції допитуваного і подоланні його установки «на брехню». У процесі пред'явлення логічних тактичних прийомів може бути прийнято тактичне рішення про створення у допитуваного перебільшеного уявлення щодо поінформованості слідчого про ті чи інші факти і обставини. Поінформованість слідчого про певні факти логічно поширюється допитуваним і на обставини скоєного ним злочину, створюючи враження, що слідчий так само добре знає про нього і все інше.

У разі безвісного зникнення особи одночасно ведеться поліцією кримінальне та оперативне провадження. На часі потрібне негайне спрощення окремих процедур складання документів оперативного інформаційно-пошукового характеру та заміни частини з них із паперових на електронні. Не повною мірою використовується нині взаємодія з населенням та органами місцевої влади, громадськістю. Повільно впроваджується зарубіжний досвід залучення і використання спеціалістів і експертного середовища, засобів програмного забезпечення до розшукової роботи. У умовах воєнного стану стан розшукової роботи є серйозною соціальною проблемою, за розв'язання якої значною мірою несуть відповідальність працівники підрозділів Національної поліції.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 22, ст. 303.

2. Криміналістика: підручник / В.В. Пяковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін.К. «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07. 2017 р. № 575.